UEİP
http://dergipark.org.tr/ueip

Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi
International Journal of Economics, Business and Politics
2021, 5 (2), 290-308

Araştırma Makalesi / Research Article

HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN YÖNETİM VE DEVLET DÜŞÜNCESİ

Yunus USTA[1]

Öz

Hilmi Ziya Ülken (1901-1974) yaşamı boyunca birçok eser kaleme almış çok yönlü bir düşünürdür. Bu çalışmanın odak noktası Ülken'in yönetim ve devlet düşüncesi olduğundan dolayı onun bu alanda kaleme aldığı eserleri incelenmiştir. Yönetim ve devlet düşüncesi üzerine çok fazla araştırma yapılmadığı için ilgi alanımız bu yönde olmuştur. Bu metin yazılırken öncelikle kaynakça incelemeleri yapılmış netice itibariyle Aşk Ahlakı ve Hâkimiyet eserleri metin analizine tabi tutulmuştur. Betimleyici bir çalışma olarak biçimlenen bu yazım Hâkimiyet eseri odak noktası belirlenerek kaleme alınmıştır. Farklı ve özgün yanları da bünyesinde barındıran bu devlet görüşü Ülken'e göre ütopya olarak nitelendirilmez. Kendisi bunun -yaşadığı dönemde- iki kutup arasındaki gerilimin ardından vuku bulacağını belirtmektedir. Yönetimin esas sorununun ne olduğu ile başlayan bu çalışma insana vurgu yapıp hâkimiyet ve tahakküm kavramlarının anlamını açıkladıktan sonra mertebeler devletinin ne olduğunun tanımlanmasının ardından sonlandırılmıştır.

***Anahtar Kelimeler**: Hilmi Ziya Ülken, Hâkimiyet, Tahakküm, Mertebeler Devleti, Ahlaki Mertebeler, Dikotomi*

ADMINISTRATION AND STATE THOUGHT OF HİLMİ ZİYA ÜLKEN

Abstract

Hilmi Ziya Ülken (1901-1974) is a versatile thinker who wrote many works throughout his life. Since the focus of this study is Ülken's thoughts on administration and state, his particular works in this field have been examined. While writing this text, first of all, bibliography studies were analyzed; as a result, the works of Aşk Ahlakı and Hakimiyet were subjected to text analysis. This writing, shaped as a descriptive study, was written by determining the main point of the work of Hakimiyet. According to Ülken, this state view, which includes different and original aspects, is not considered a utopia. He states that this -in his lifetime- will occur after the tension between the two poles. Therefore, the study, which started with the main problem of the administration, emphasized the human and explained the meaning of the concepts of sovereign and domination, and then ended after defining what the state of ranks is.

***Keywords**: Hilmi Ziya Ülken, Sovereign, Dominance, The State of Ranks, Moral Ranks, Dichotomy*

[1] *Doktora Öğr., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, yunus.usta@erdogan.edu.tr, orcid.org/0000-0002-5352-6247*

Geliş Tarihi/Received: 25.08.2021 *Kabul Tarihi/Accepted: 06.10.2021*

Extended Abstract

Aim: Hilmi Ziya Ülken is recognized as a sociologist, thinker and academician. His intellectual adventure goes through many different ways. Although he is mainly mentioned in the articles on sociology, he is generally a writer who has put forward his ideas on many subjects. In this study, his view of the sovereign, which can be accepted as original, will be explained with the concept of administration and state, based on his integral human thought and moral views. The reason for choosing this subject is that the idea is original and there has not been enough work in this field yet.

Methods: Since the axis of this study is management and state thought, Ülken's works in this field have been examined. While writing this text, first of all, bibliography studies were analyzed; as a result, the works of *Aşk Ahlakı* (Love Morality) and *Hakimiyet* (Sovereign) were subjected to text analysis. This writing, shaped as a descriptive study, was written by determining the main point of the work of *Hakimiyet*.

Findings: Ülken, to get rid of the dichotomy of freedom and equality, proposes the idea of integral, which means the whole is made up of parts. According to him, humans should be seen separately as person and object, and both sides should be treated differently. Although human beings are separate entities both personally and socially, all ideologies disrupt the balance by focusing on one aspect of the human being and dominating the other. In Ülken's thought, every society is a work organization. Even here, it is possible to see his integral thinking. The work term stated in the definition, to the liberal segment; the term organization, emphasizes the socialist segment.

Another essential aspect of Ülken's thought is morality, which is not based on religious or materialistic foundations. On the contrary, it expresses an entirely human-oriented view of morality. He states that the newly established sovereign, which he calls the state of ranks, will be achieved after the people are arranged according to their moral status. İn his opinion, according to the moral levels of human beings, they are respectively: the morality of fear, the morality of hope, the morality of pride and the morality of love. According to this order of moral ranks, people are assigned work and duties. The person who will do this will be those who have reached the love morality.

The group that will create the new sovereign will be intellectual and artistic people and young people. Certain institutions that this group will create will first separate people according to their moral rank, then divide their jobs and duties and assign them to each rank in a different way. Social affairs councils, regional assemblies, exchange centres and forpersons are some of the planning institutions to be established. The most crucial factor here is that the mentioned state will not become dominant.

The new sovereign has a universal dimension. However, this universal dimension will not be a state that will destroy cultures or erase them and allow them to submit to the new one. It can be seen that the integral view is also present here. The human patriot, who is in the last stage of the moral level, is the counterpart of this integral view. Cultures or states will coexist like pieces of a

mosaic that will not disappear. As a result, world domination that combines a confederation of cultures and national dominations will be established.

Based on all these, this study first focuses on Ülken's understanding of management and society. After this section, one of the fundamental ideas of state sovereignty and domination tried to explain what it means. Next, moral thought and moral levels, which Ülken emphasizes on state thought, are defined. Finally, the study was concluded by focusing on what the state of ranks is, how the administration will be in this state and how it will be carried to the universal dimension.

Conclusion: It is a form of the sovereign that Ülken calls the state of ranks. This form of state will emerge after the tension of freedom and equality. In this state, people were ranked according to their moral status. Their jobs and duties are assigned to them according to their moral status. The transition between moral levels is possible. According to him, this is not a utopia. And in his vision, this newly established form of the sovereign will not take the form of domination.

1. Giriş

Hilmi Ziya Ülken[2] Türkiye'de en değerli sosyologlarından ve akademisyenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Çağının aydın-akademisyeni olarak da görülmektedir (Bulut 2012:148). Onun fikri serüveni çok çeşitli yollardan geçmektedir. Daha çok sosyoloji üzerine olan yazılarda kendisinden bahsediliyor olsa da farklı konularda da fikirlerini ileri sürmüş bir yazardır. Bu çalışmada ise onun özgün kabul edilebilecek olan hâkimiyet görüşü, integral insan düşüncesi ve ahlak görüşlerinden hareketle yönetim ve devlet düşüncesi açıklanacaktır. Bu konunun seçilme sebebi ise düşüncenin özgün olması ve henüz bu alanda yeterince çalışma yapılmamış olmasından dolayıdır.

Ülken hürriyet ve eşitlik dikotomisinden kurtulmak için parçalardan oluşmuş bütün anlamına gelen integral düşüncesini öne sürmektedir. Ona göre insan kişi ve obje olarak ayrı görülmeli ve her iki yanına farklı muamele edilmelidir. Çünkü insan hem şahsi olarak hem de toplumsal olarak ayrı birer varlık olsa da tüm ideolojiler insanın bir yönüne odaklanıp diğer yönüne tahakküm kurdurarak aslında dengeyi bozmaktadırlar. Öyle ki Ülken düşüncesinde her toplum bir iş organizasyonudur. Burada dahi onun integral düşüncesini görebilmek mümkündür. Tanımda belirtilen iş, liberal kesime; organizasyon ise sosyalist kesime vurgu yapmaktadır.

Ülken düşüncesinde önemli olarak görülen bir diğer durum ise ahlaktır. Bu ahlak dini veya maddeci temellere dayanmaz. Tamamen insan odaklı bir ahlak görüşü belirtmektedir. Ülken mertebeler devleti adını verdiği yeni kurulacak

[2] Ülken'in kısa hayat hikâyesi ve eserleri ile ilgili bakılabilir: (Kayalı 2014: 47-60). Ayrıca bakınız: (Sanay 2021), (Artunkal 2011), Sosyoloji boyutundan incelenmiş bir çalışma için bakınız: (Draman 2007).

hâkimiyete ise insanların ahlaki mertebelerine göre düzenlendikten sonra ulaşılacağını belirtir. Ona göre insan ahlaki mertebelerine göre sırasıyla: Korku ahlakı, ümit ahlakı, gurur ahlakı ve aşk ahlakındadır. Bu ahlaki mertebeler sıralamasına göre insanlara iş ve ödevler yüklenir. Bunu yapacak olan ise aşk ahlakına erişmiş olanlar olacaktır.

Yeni hâkimiyeti oluşturacak kesim ise fikir ve sanat insanları ile gençler olacaktır. Bu kesimin oluşturacağı belli kurumlar insanları önce ahlaki mertebelerine göre ayıracak daha sonra işleri ve görevleri de ayrıma tabi tutup her mertebeye başka şekilde verilecektir. Sosyal işler şurası, bölge meclisleri, değişim merkezleri ve kolbaşılar oluşturulacak planlama kurumlarından bazılarıdır. Burada en önemli unsur bahsedilen devletin kesinlikle tahakküm halini almayacak olmasıdır.

Yeni kurulacak olan hâkimiyet bir evrensel boyuta sahiptir. Ancak bu evrensel boyut kültürleri yok edecek veya onları silip yenisine boyun eğmeyi sağlayacak bir devlet olmayacaktır. İntegral görüşün burada da olduğu görülmektedir. Ahlaki mertebede son aşamada bulunan insani vatansever işte bu integral görüşün karşılığıdır. Kültürler veya devletler yok olmayacak bir mozaiğin parçaları gibi bir arada bulunacaktır. Neticede kültürler konfederasyonu ve milli hâkimiyetleri birleştiren bir dünya hâkimiyeti kurulacaktır.

Bütün bu belirtilenlerden de hareketle bu çalışmada önce Ülken'in yönetim ve toplum anlayışı üzerinde durulmuştur. Bu bölümün ardından devlet fikrinin temellerinden olan hâkimiyet ve tahakkümün ne anlama geldiği açıklanmaya çalışılmıştır. Ülken'in devlet düşüncesinde üzerinde önemle durduğu ahlak düşüncesi ve ahlaki mertebeler tanımlanmıştır. Son olarak ise mertebeler devletinin ne olduğu, bu devlette yönetimin nasıl olacağı ve evrensel boyuta nasıl taşınacağı üzerinde durulup çalışma sonlandırılmıştır.

2. Ülken Düşüncesinde Yönetim ve Toplum

Ülken düşüncesinde yönetimin esas sorunu hürriyet ve eşitlik dikotomisidir. Bu dikotominin kökleri ise İnsan Hakları Beyannamesi'dir (Jellinek, 2017). İnsan hakları beyannamesi dört ana prensibe dayanmaktadır bunlar: Adalet, hürriyet, eşitlik ve kardeşliktir. Ülken bu dört prensipten yalnızca birinin Fransız İhtilali'ne özgün olduğunu dile getirmektedir (Ülken, 1963: 93). Ancak hürriyet ve eşitlik biri olduğunda diğeri yok olan iki kavram gibi görünmektedir. Ülken'in deyimiyle: "İnsan Hakları Beyannamesi, hürriyet ve eşitlik prensipleri arasındaki dikotomiyle beraber doğmuştur, yani doğuşunda çelişmeyi beraber getirmiştir" (Ülken, 2018: 272). Ayrıca bu iki kavramın işaret ettiği noktalar vardır. Eşitlik prensibiyle topluma referans varken hürriyet prensibiyle kişiye referans vardır. Modern yazarlardan Friedman da bu konuda "Kişi hem eşitlikçi hem liberal olamaz" (Friedman, 2021: 284) demektedir. Öyle ise bu dikotomi nasıl aşılabilir? Ülken'in bu soru çerçevesinde yönetim ve devlet düşüncesini temellendirdiği söylenebilir. Bu düşüncelerden hareketle ilk bölümde Ülken'in yönetim ve toplum ile ilgili görüşlerine yer vermiştir.

2.1. İnsanın İki Yönü

Özgürlük ve eşitlik arasındaki dikotominin çözümü Ülken'in çoğu konuda ortaya koymuş olduğu integral (parçalardan oluşmuş bütün) görüşte mevcuttur. Bu integral görüş hürriyet ve eşitlik dikotomisini ortadan kaldıracaktır. Ülken, bu iki görüş için de eleştirisini şöyle dile getirir: "Hürriyet masalının arkasında gizlenen ruh köleliği ve tahakküm ejderi bütün dehşetiyle meydana çıkacaktır. Eşitlik efsanesi ardında pusu kuran ruh farkı ve ahlak uçurumu bütün azametiyle meydana çıkacaktır" (Ülken, 2020: 127). Dikotomi olarak adlandırdığı bu duruma karşı, insanı iki yönüyle düşünmekle çözüm bulunacağını söylemektedir. İnsan, kişi olarak görüldüğü takdirde bu ikilik aşılacaktır. Kişi bir yanıyla fert bir yanıyla da toplumdur. Ülken'in (2018) sözleriyle: "İnsanın varlığı daima başka insanlarla kaimdir: İnsan başkasında vardır" (s. 127). Ona göre insan, kişi ve obje olarak var olur.

> Kişi olarak insan duyan, ideal değerleri olan varlıktır: Bilgi, sanat, ahlak, din onun gayeleridir. Fakat kişi beden yani obje olarak yemeye, içmeye muhtaçtır. Bir yer işgal etmektedir. Maddi bir hacmi vardır. Maddi şartlara bağlıdır… Obje olarak anlaşılan insanın bir şey gibi kaideye konması, planlaştırılması, demografik ve otonomik bir unsur gibi ele alınması yalnız mümkün değil, gereklidir… İnsanların kişi ve şey olarak görülmeleri onların hürlük ve disiplin, gayelilik ve zaruret sahalarının tamamen ayrılmasını icap ettirir (s.310).

Ülken insanın bu ayrıma tabi tutulduğunda belirtilen dikotominin aşılacağını ve insanların sadece obje olarak görülmediği bir sistemin olacağını belirtmektedir. O, eserlerinde yeni oluşan sistemin eski düzeni yıktığını ancak yerine yeni bir düzen getirmediğini de belirtmektedir. Yeni sistemin halkı insanlığa yükselterek hürriyete doğru götüreceği yerde, hürriyeti halkın ayaklarına atarak "harcı-âlem" ettiğini belirtmektedir (Ülken, 2020: 132). Burada İnsan Hakları Beyannamesi ile doğan yeni hâkimiyete de bir eleştiri görülebilir.

Ülken değerler sistemini, vasıta ve gaye değerler olarak ayırır (Ülken, 2016: 341). Vasıta değer, yaşamayı ve insanlar arası ilişkilerin normal işleyişinin sağlayan değerlerdir. Örnek olarak iktisat, hukuk, teknik ve tıp verilebilir. İnsan bunlarla bilgiyi, sanatı ve fikri geliştirir ve yaratıcı gaye değerleri üretmede başarı sağlar (Ülken, 2018: 279). Burada yine bir integral bakış görebilmek mümkündür; öyle ki bu iki değer de aslında insanın kişi ve obje taraflarına işaret eder. Bahsedilen dikotominin iki kutbu vardır: İnsan ve toplum. Aslında Ülken insanın iki yönünden de hareketle toplumu bir "iş organizasyonu" olarak görmektedir. Ülken: "Her cemiyet bir takım iş-organizasyon hadiselerine dayanır" şeklinde bir tanım yaptıktan sonra şunları belirtir: "Yemek içmek ve büyümek hadiseleri işin temel şartıdır, fakat bunların bir araya gelmesi daima işi meydana getirmez. Buna karşı bir cemiyet içerisinde yeme, içme, büyüme gibi hadiselerin içtimai bir karakter alması onların mutlaka bir iş-organizasyonun fonksiyonları olmaları lazımdır" (Ülken, 1942: 15). O iş organizasyonu ile hâkimiyet ile doğrudan ilişkili olarak görüp şunları belirtir: "Nerede bir kültür üretimi varsa orada iş organizasyonu, nerde organizasyon varsa da orada hâkimiyet vardır" (Ülken, 2018: 27).

2.2. İş Organizasyonu Olarak Toplum

Ülken'e göre her toplum bir iş organizasyonudur ve her iş organizasyonuna katılan bütün insanlar işçidir (Ülken, 2018: 320). Bu tanım dahi içerisinde integral görüşü taşır; öyle ki iş insanın bir şey üretmesine yani kişi tarafına vurgu yaparken organizasyon insanın obje tarafına ve disipline vurgu yapmaktadır. İnsanın kişi ve obje olarak gördüğü faaliyetler farklı isimler alır. Aslında iş organizasyonun sağlandığı yerde insan obje olmaktan çıkarak kendi özüne kavuşacaktır (Oğur, 2019: 54).

İnsanın kişi olması bakımından yapmış olduğu faaliyetler iştir ancak insanın obje olması bakımından da yapmış olduğu faaliyetler görevdir; dolayısıyla sosyal faaliyetler bir şey üretme bakımından iş, toplumun verdiği bir görevi de yapma bakımından ödevdir. (Ülken, 2018:336, Ülken, 2020: 189-190). Görüldüğü üzere insan, kişi olarak (gaye değer) hürriyet boyutunu yansıtmaktadır. Ayrıca obje olarak insan (vasıta değer) eşitlik boyutuna göstermektedir. İnsanın yalnızca bir boyutunu ele almak gerçeklikten uzaktır (Ülken, 1942: 15). Yapılan bu birleştirme sayesinde eşitlik-hürriyet dikotomisi bir çözüme kavuşacaktır.[3] İnsanın hem kişi olarak hem de obje olarak görülmesi birinin diğeri üzerinde tahakkümünün de önüne geçer.

Ülken'in esas savunusunun insanın iki boyutunun da birbirine tahakküm kurmaması gerektiği olduğu söylenebilir. Ona göre insan kişi ve obje olarak birini kabullenip diğerini dışlamamalıdır. İnsan kişi boyutunu önemser obje boyutunu dışlarsa mistik uygarlıkların yetiştirdiği melâmi, sufi gibi gerçeklikten uzaklaşırken tamamen obje boyutunu ön plana çıkardığında bir makineye dönüşür (Ülken, 1998: 83). İşte bu dönüşümün olmaması için biri diğerini dışlamamalı birbiri üzerine hâkimiyet kurmamalıdır. Bu durum insanın temel dünyasında nasılsa yaşadığı toplumda da o şekilde olmalıdır.

3. Devlet Fikrinin Temelleri

Bu bölümde Ülken'in devlet fikrinin temellerinden olan hâkimiyet ve tahakküm kavramları üzerinde durulmuş ve bu fikrin derinlerindeki ahlak düşüncesi tanımlanmaya çalışılmıştır. Hâkimiyet fikrinin temelinde neden bir ahlak düşüncesi yatmaktadır, ahlaki mertebeler neden oluşturulmalıdır, ahlaki mertebeler nelerdir gibi sorulara bu bölümde cevap aranmıştır.

3.1. Hâkimiyet-Tahakküm

Ülken'in *Hâkimiyet* kitabının sonunda yer alan "Hâkimiyet Defterinin Örnek Sayfaları" kısmında, 'Hâkimiyet' kavramını 'Egemenlik' olarak Türkçeleştirdiği görülür. Ancak Ülken'in bunu hâkimiyet şeklinde söylemesinin hem kitabın genelinde yer alan düşünceden hareketle hem de integral insan görüşünden hareketle egemenlik yerine hâkimiyeti seçmesinin çok önemli olduğu düşünülebilir.[4] *Varlık ve Oluş* (1968) eserinde hâkimiyeti şöyle tanımlamaktadır:

[3] Ülken'in geçirmiş olduğu ilmi serüven onu böyle bir birleştirme düşüncesine itmiş olabilir. Fikri serüveninin aşamaları için bakılabilir: (Yalçın 2011: 175-197).

[4] Hegemon ve hakimiyet kelimelerinin kökenine bakıldığında hegemon kelimesinin; üstünlük, dominantlık, liderlik gibi anlamlara geldiği görülürken hakimiyet kelimesi etimolojik köken bakımından hâkim, hüküm gibi yargılama anlamlarına gelmektedir. Aslında iki kelime arasındaki

"Değerlerden[5] her birinin bağımsız kalmak şartıyla bir sistem bütünlüğü meydana getirmeleri hâkimiyettir (*Souveraineté*)" (s. 334). Yine aynı sayfada tahakkümün anlamını da: "Değerlerden birinin ötekileri nüfuzu altına almasına baskınlık (*dominance*) "tahakküm" (*domination*), bu durumda doğan dar görüşlülüğe "taassup" (*fanatisme*) denir" şeklinde ifade etmektedir. *Hâkimiyet* (2018) eserinde Ülken: "Hâkimiyet bir üretim sisteminin siyasi ifadesi demektir" (s. 151) şeklinde bir tanımlama yapmaktadır. Hâkimiyetin tam olması durumunu ise şöyle açıklar: "Eğer bir üretim sisteminde teknik aletler yapılabiliyor, kendine özgü sanat eserleri meydana getiriliyor, bu üretimleri gerçekleştirecek bilgi dalları kuruluyor ve bütün bu üretim şekilleri hukuki normlarla teyit ediliyor, üretim şekilleri her türlü dil ifadelerini alabiliyor ise ve bu üretim tarzları arasında ahenk (*Accord*) olursa, orada hâkimiyetin tam olduğu söylenebilir." (Ülken, 2018: 151). Hâkimiyet ve tahakküm arasındaki ilişki ise şöyle tarif edilmektedir: "Kültür çevrelerinin birbirini tamamlayarak çoklukta birlik halinde bir dünya kültürüne doğru ilerlemesi hâkimiyetin gelişmesi olduğu halde bir kültür çevresinin parçalanmasına varan bir kısım zümrelerin üstünlük kazanması da tahakkümün gelişmesi demektir" (Ülken, 2018: 212).

Bütün bu tanımlardan da görüleceği üzere hâkimiyet çoklukta birlik (integral) kurmak demekken tahakküm bu birlikteki özgün ölçütleri olan birimlerinin bunu diğerlerine zorla yaptırmaya çalışması olarak görülebilecektir. Hilmi Ziya Ülken bunun tarihe bağlı bir durum olmadığını, her çağda hâkimiyetin olabileceğine ve bozulabileceğini *Hâkimiyet* kitabında genel olarak anlatmaktadır.

Toplum dengesini bozan iç ve dış faktörler olduğu gibi bunların doğurmuş olduğu tahakküm şekilleri vardır. Kısaca iç tahakküm olarak; erkeğin kadın üzerinde tahakkümü, gençlerin ihtiyarlara ve çocuklara tahakkümü örnekleri verilebilir. Dış tahakküm ise kölelik, ücretli askerlik ve métèque (yabancı) şeklindedir (Ülken, 2018: 160). Akabinde azadlı kölelik, toprak köleliği ve kolonileşme de bir tahakküm çeşididir. Ayrıca bir toplumun başka topluma hâkimiyetini kabul ettirmesi de yine tahakküm halini almaktadır.

Fransız İhtilalinin ardından demokrasilerin en önemli yol göstericisi "Hâkimiyet milletindir" mottosu olmuştur. Ülken'e göre ise iki ayrı yol bu hâkimiyet şeklini yeni tahakküm şekillerine doğru götürmüştür. Yeni hâkimiyet şekli hürriyet-eşitlik dengesine dayalıydı ancak bu denge kolay bozulmaya müsait olduğundan hâkimiyet düzeni sarsılmıştır. Demokrasiler iki görüşten birini ağırlık merkezi olarak aldıkları için iki zıt kutba ayrıldılar: Bunlardan biri ABD diğeri ise SSCB oldu ve ara bir form olarak da orta sınıfların burjuvasını kurmak içinde totaliter ülkeler (Almanya, İtalya, Japonya) belirmiştir (Ülken, 2018: 272). Bu kutupların her biri bir tahakküm şeklini ifade etmektedir. Bu tahakküm özgürlüğün eşitlik üzerinde veya eşitliğin özgürlük üzerinde tahakküm

temel fark birinin etkiyi yapan diğerinin de yapılan etkinin sonuçları tarafında iş gören olduğu görülmektedir. Detaylı bilgi için bakılabilir: Hakimiyet: https://www.nisanyansozluk.com/?k=hakimiyet, Egemenlik- Nişanyan Sözlük (nisanyansozluk.com), Hegemon | Search Online Etymology Dictionary (etymonline.com) (erişim tarihi 08.01.2021).

[5] Hilmi Ziya Ülken'e göre yaşamda aşkın değerler (ahlak, din gibi) ve içkin değerler (teknik, sanat, fikir gibi) mevcuttur.

kurmasıyla gerçekleşmektedir. Ülken'in integral insan görüşü bu dikotomiyi aşmak için bir araç olarak görülmektedir.

3.2. Hâkimiyet Fikrinin Temelinde Yatan Ahlak Düşüncesi

Öncelikle Hilmi Ziya Ülken'in yönetimde ahlak düşüncesini neden önemsediği üzerinde durmak gerekmektedir. *Hâkimiyet* (2018) kitabının sonlarına doğru Ülken bu görüşü şöyle açıklar: "Hâkimiyet tabiata, topluma ve insanın kendi nefsine ait olmak üzere üç safhada gerçekleşir. Birincisi ilim, ikincisi siyaset ve üçüncüsü de ahlaktır" der ve ekler: "Bilmek tabiata ve insanlara hükmetmeyi sağladığı kadar kendine hâkim olmayı sağlamazsa yetmez: Başarısızlık ve yıkılıştır" (s. 361). Ülken ahlakı "insanlığın kabul ettiği ve başka kesinlik ölçülerine ölçülemeyen hareketlerini ait değerlerin toplamı" olarak tanımlamaktadır (Ülken, 1946: 9). Dolayısıyla bu ahlak görüşü belirli dini ya da materyalist ölçülere dayanmaz. Bu ahlak düşüncesinin dayandığı temel, insandır. (Vural, 2019: 92). Bu açıklamalardan da hareketle toplumun en küçük birimi olarak görülen insan, ahlaki temeller üzerinde olmalıdır. Ayrıca *Aşk Ahlakı* kitabında insan, toplum, ahlak, siyaset, ruh ve beden ayrımlarının her birini tek bir merkezde bağlandığı görülmektedir (Kiriş Yılmaz, 2018: 826).

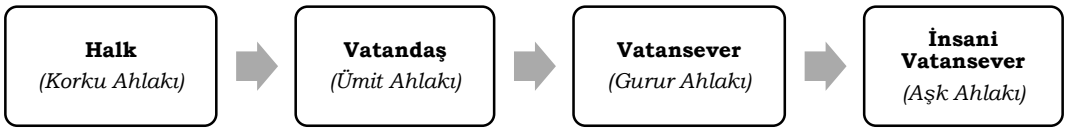
Belirtilen ahlak görüşünün ardından Ülken, toplumu ahlaki mertebelere göre bölmek gerektiğini söylemektedir. Onun düşüncesine göre hakiki siyaset ahlaka, hakiki ahlak da ruhun mertebelerine dayanmalıdır (Sanay, 2021). Temelini *Aşk Ahlakı*[6] (2020) eserinde bulan bu görüşe göre toplum ahlaki bakımdan dört mertebeye ayrılmalıdır. Bunu da şöyle dile getirir: "Her insanın hayatında bu dört mertebeden geçilir. Herkes kendi çabasıyla bu dört mertebeyi aşıp ruhun kurtuluşuna ulaşabilir… Mertebeler hem insan içindir hem cemiyet içindir ve bitmeyen tarih boyunca bütün insanlık içindir." (s.205).

Bu mertebeler sırasıyla: Korku ahlakı, ümit ahlakı, gurur ahlakı ve aşk ahlakıdır. Bu mertebelere karşılık gelenlere ise belli toplumsal isimler verilmelidir ki bunlar yine sırasıyla: Halk, vatandaş, vatansever ve insani vatanseverdir. Veysel Ergüç'ün (2019) yapmış olduğu şemanın bir benzerini burada belirtmek yerinde olacaktır.

[6] Aşk Ahlakı eserinde hangi temel tezi savunduğu sorusuna "Hz. İsa ile Nietzsche'yi barıştırmaya çalışıyorum." Şeklinde bir cevap vermektedir. Akabinde bu uzlaştırmadaki kastını ise şöyle dile getirir: "Hz. İsa ve Nietzsche'yi birleştirmek demek bir manaya göre idealizm ile realizmi, fertle toplumu kudret felsefesinde birleştirmek demektir." Detaylı bilgi için bakınız: (Ülken, 2020: XXV-XXXI).

Ayrıca Aşk Ahlakı eserinin yazıldığı yıllarda Türkiye'nin durumu da önemlidir. O yıllar yeni bir kimlik sürecinin oluşturulmaya çalışıldığı, bu duruma yönelik çalışmaların yapıldığı bir dönemdir (Bulut 2012: 143).

Şekil 1: Ahlaki Mertebeleler

Kaynak: Ergüç (2019: 131).

Burada bahsedilen her ahlak şekli aslında insanların bir davranışı, faaliyeti, işi ve ödevi hangi duygu ve düşünce içinde yaptığına işaret eder.

"Halk demek şuursuz yığın demektir" (Ülken, 2020: 120) tanımını yapmaktadır ve ona göre halkın yolu korku ahlakıdır. O yaptığı eylemleri korku duygusuyla yapar. Cezadan korktuğu için yapar. Halkı ilim irfan ile buradan çıkarmak gerekir.

"Vatandaş demek, kanunlara ümitle boyun eğen demektir" (Ülken, 2020: 122). Ona göre bu mertebedeki insan, eylemlerinin sonucunda bir şey umduğu şekilde hareket eder. Bu ahlaki mertebenin temelinde de ümit duygusu yer alır.

"Vatansever, kanunları cüretle ve kahramanlıkla savunan demektir" (Ülken 2020: 124). Gurur ahlakına karşılık gelen bu mertebede insan yaptığı şeyleri gururundan dolayı yapar.

"İnsani vatansever, kanunları aşk ahlakıyla, birlik ve bütünlük bilgisiyle koyan ve insani mertebelere göre adaleti uygulayan demektir" (Ülken, 2020: 124, Ülken, 2018: 334-336). Bu mertebeye erişmiş olan insan kendinden geçmiş birisidir. Kanunu yapacak olanlar işte bu mertebede olanlardır. Mehmet Vural, onun aşktan amacını "… hiçbir karşılık gözetmeyen, asla nihayete ermeyen, amacı kavuşmak ya da tatmin olmak olmayan, gücünü ruhtan alan sonsuz tutkudur" şeklinde ifade etmektedir. (Vural, 2019: 96). Nurten Kiriş Yılmaz'ın (2018) da aktarımıyla: "Aşk Ahlakı bir hedefte sona ermeyen; tatmin, haz ya da faydaya dayanmayan sadece bir tutkuyla, ihtirasla ortaya konan bir ülküdür" (s. 811). Yine aşk ahlakının kölelik ten nefret eden, hiçbir insana ve hiçbir güce ibadet etmeyen ahlak olduğu söylenebilir. Ülken'in bir tahakküm haline gelmemesi adına hedef olarak aşkı seçtiği söylenebilir. Çünkü ona göre aşk doyumu olmayan bir duygudur. Hal böyle iken kültürlerin tek bir kültüre evirilmesi veya insanların tek bir tipe dönüştürülmesi söz konusu olamaz. Nedeni ise söz konusu olan hedefin gerçekte çok akışkan bir yapıya sahip olmasıdır. Bir hedef vardır ancak bu hedef diğer ahlak anlayışlarının ortaya koymuş olduğu gibi değildir. Aşk hedefi doyumu olmayan bir oluşu ifade eder. Bu da tek tipleşmeyi, tek tipleştirmeyi, tahakkümü ortadan kaldırır.

Mertebelenmeler aynı zamanda belli bazı devlet şekillerine de karşılık gelir ki bunlar sırasıyla; Büyücü uygarlıklar (halk), akıl dinleri (vatandaş), saltanat ve mutlakıyetler (vatansever), milletler ve milletlerarası toplumlardır (insani vatansever). Büyücü medeniyetler korku ahlakında, akıl dinleri ümit ahlakında, saltanatlar ve mutlakıyetler gurur ahlakında, milletler ve milletlerarası cemiyetler aşk ahlakındadır (Ülken, 2020: 205). Ülken'in ortaya atmış olduğu "mertebeler

devleti" böyle bir ahlaki mertebelenmeye dayalı hâkimiyet anlayışının tezahürüdür. Bu devlette her toplumsal faaliyet iş ve ödev olarak görülür ve insanların ahlaki mertebelerine, salahiyetlerine göre onlara dağıtılır.

4. Mertebeler Devleti

Mertebeler devleti, Ülken'in insanları ahlaki mertebelerine göre ayırmak gerektiğini belirttiği ve bu ahlaki mertebelerin de belli sınıflara karşılık geldiği bir tasavvurdur. Mertebeler devletinde oluşacak bu sınıflar hiyerarşik bir düzende değildir. Kast sistemi gibi olmadığı için bu yapıda bir mertebeden diğerine geçişin önünü kapatan bir düzen mevcut değildir. Bu bölümde Ülken'in mertebeler devleti adını verdiği devlet şeklinin nasıl olduğu, hangi birimlerden oluştuğu, belirtilen yapıda yönetimin nasıl olduğu, hangi temellere dayandığı, bu devletin evrensel boyutu olup olmadığı açıklanmıştır.

4.1. Mertebeler Devletine Geçiş

Mertebeler devleti, her kişinin bir işi ve bir ödevi olduğu yönetim şeklidir. Bu yukarıda belirtilen dikotomiyi aşan bir mekanizma olarak konumlanmaktadır. Öyle ki insanın özgürlük yönüne karşılık gelen iş ve toplumun eşitlik yönüne karşılık gelen eşitlik kişide birleşmektedir. İnsan bu devlette kendi mertebesi nispetinde sorumlulukları üstlenir; en büyük sorumluluk, en ağır iş ve ödevler aşk ahlakında olanlara verilir, oradan azalarak en alt mertebeye kadar iner. (Ülken, 2020: 206). Bu devlete ulaşmak için neler yapılmalıdır, esas soru(n) bundan ibarettir.

Ülken'in diğer eserlerine nazaran daha sert bir üslupla yazmış olduğu görülen *Aşk Ahlakı*'nda (2020) mertebeler siyasetine ulaşılacağı şu sözlerle anlatılmaktadır:

> İnsan hür olarak doğmamıştır, fakat içinde hayvanla toplumun çalışması bu hürriyeti pençeleşe pençeleşe kazanmıştır. İnsan ruha ve ahlaka sahip olarak dünyaya gelmemiştir. Fakat uzviyetle cemiyetin çarpışmasında iç hürriyetini, cüret ve ihtirasını, ahlaki iradesini kazanmıştır. İnsan zincirler içinde doğar; fakat hayatı pahasına bu zincirleri kırarak en son ve en güç olan hürriyete ulaşır.[7] İnsanlık zincirler içinde uyanmıştır; ruhun ve ahlakın hürlüğüne ancak çatışmayla, çabayla, ıstırapla ve kurbanlarla ulaşılacaktır.
>
> İnsanlığın kurtuluşu iç hürriyeti iledir. Ve iç hürriyeti ihtiras ile, aşk iledir. Gözünde bağ olanlar, hakikati tersinden görenler, inat eden, gaflette ısrar edenler ne derlerse desinler, gerçeğin akışını bozmaya ve tabiatın tersine gitmeye kalkmadan, mertebeleri kuracağız. Gelecekteki hakiki eşitliğe insan ruhunun bütün eşitsizliklerine karşı bitmez tükenmez savaşından geçerek yalnız mertebeler siyasetiyle ulaşacağız (s. 140).

[7] Rousseau'nun: "İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur" sözü ile karşılaştırma yapılabilir. Rousseau J. J. (2020). Toplum Sözleşmesi, Vedat Günyol (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.4.

Ülken, mertebeler devletinin kurulması için aşk ahlakına sahip kişilerin olmasını önemli görmektedir. Bu aşk ahlakına ulaşan kişilerin yanında aksiyonu gerçekleştirecek kişiler de olmak durumundadır. Fikri tarafı ifade eden kesim aşk ahlakına ulaşmış kişilerken fiili hayatı ifade eden kesim ise gençlerdir. *Hâkimiyet* adlı eserinde iki kesim arasındaki gerilimden bahseden Ülken, yeni hâkimiyeti tahsis edecek zümrenin üyelerinin şu cümlelerle belirtir: "Bu hareketin önderleri sanatçılar, fikir adamlarından ibaret yaratıcı zümre, derinleşmiş mütehassıslar zümresi ve gençlerden ibaret yeni sosyal sınıftır." (Ülken, 2018: 218). Yarının parolası çok yerde yinelediği: "Dünya fikir ve duygu adamları birleşin"[8] olacaktır. Bu yeni sınıfın metodu ise nasihat ve selamet değil kuvvet ve şiddet olacaktır, sözlerini kullanmaktadır. "Yeni sınıfın hedefi yarınki toplumun hâkimiyetini bugünkü her çeşit tahakküm şekillerinden kurtarmak olmalıdır" (Ülken, 2018: 229) şeklinde bir hedef belirlemektedir.[9]

Bu hareket milletlerarası bir düzeyde olacaktır. Akabinde ise milli devletlerde gerçekleşecek bir akademik devlet olacaktır. Nasıl ki keramet devleti yerini hanedan devletine, hanedan devleti ise yerini seçim devletine bırakmıştır; seçim devleti de yerini bu yeni sınıfın önderliğinde kurulmuş olan mertebeler devletine bırakacaktır (Ülken 2018: 282).

Ülken -geleceği görmüş gibi- bu bir ütopyadır diyenlere karşı şu sözleri kullanır: "Bu *utopie* değildir, ilmi araştırmaya dayanmaktadır ve insanlık gerçek bir hedefe doğru zikzaklar ve kurbanlarla ilerlemektedir" (Ülken, 2018: 283). Kısaca söylenebilir ki kuvvet (gençler) ve bilgi (uzmanlar) el ele verdiği zaman bu yeni hâkimiyet devleti kurulacaktır.

Bu yeni sınıf hâkimiyeti tahsis ettikten sonra mertebeler düzenini kuracaktır. Peki devletin böyle bir durumda rolü ne olmalıdır? Devlet hâkimiyeti aslında tüm toplumsal kurumların bir sentezidir. Onların bağımsız işlemelerini sağlarken birbirlerine saldırmalarına da mâni olur (Ülken, 2018: 305).

4.2. Mertebeler Devleti Nedir?

Ülken, mertebeler devletini: "İnsanların aynı zamanda hem kişi hem de şey (obje) gibi görülmesi imkânından doğacak olan gelecek insanlığın devletidir" şeklinde tanımlamaktadır (Ülken, 2018:317). Bu devlette kişi hem özgürdür, en olgun en güzel eseri vermek için başka işçilerle yarışa girer; hem de sorumludur, toplumun ve devletin bir parçası olarak görevlerini yerine getirir.

Mertebeler devleti ahlaki duruma göre mertebelenmeyi öngörür. Ahlaki mertebelenmedeki her basamağın farklı görev ve sorumlulukları olacaktır. Bulanıklıktan aydınlığa doğru gidildikçe sorumluluklar artar. Bu mertebelerin son raddesi ise insani vatanseverliktir. İnsani vatansever tüm aşamalardan geçip aşk ahlakına ulaşandır. (Bakır, 2015:360-361). Ülken insani vatanseverliği şöyle

[8] Marks'ın "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" ifadesiyle karşılaştırılabilir: Marks K. ve Engels F. (2014). Komunist Manifesto, Nail Satlıgan (Çev.), İstanbul: Yordam Kitap.

[9] Bu yeni sınıf için çeşitli örnekler de vardır. Bu örnekler: Hz. Muhammed, Hz. İsa, Sokrates, Zerdüşt, Buddha gibi sıralanabilir (Ülken 2020: 129). Ayrıca Hilmi Ziya Ülken'in din ve siyaset ilişkisi için bakılabilir: (Koçak 2019).

tanımlar: "Hakiki bütünlük, her ikisini, yani gerçeklikle ideali birleştiren insani vatanseverliktir. İnsani vatanseverlik çoklukta birlik, değişikte sabitlik, başka deyişle kültür çeşitliliğine dayanan insancılık demektir" (Ülken, 2020: 282). Ayrıca olgu ve ideal kavramlarının hedeflerinin toplum olduğunda "vatan" ve "insaniyet" isimlerinin alınacağı ve bu iki kavramın birleşmesiyle de "insani vatanseverliğin" oluşacağı da belirtilmektedir.[10] Yine başka bir eserinde (1998) insani vatanseverlikle ilgili şu vurguyu yapmaktadır:

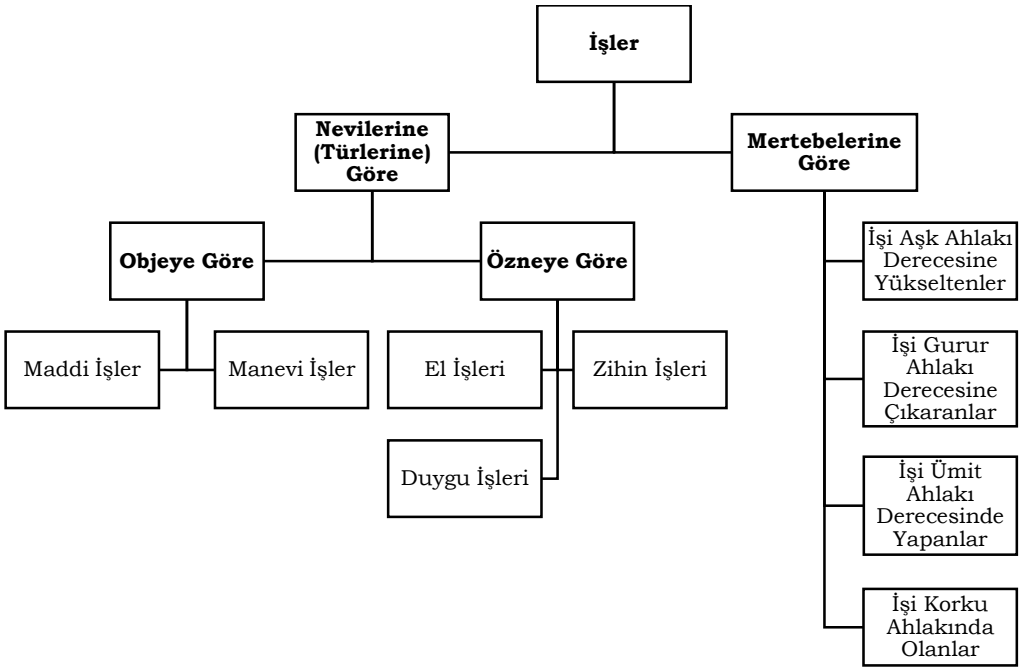
> İnsani vatanseverlik, insani ideale varan gerçeğinden başlamak, insanlığı vatandan başlayarak gerçekleştirmek ve vatanın kendine vergi olan rengiyle insanlığa girerek yeni bir kişilik halini almaktır. Hakikat yerle göğün, olanla olması gerekenin, gerçek ile idealin birliğindedir. Büyük milletler ancak insani bir ideal yaratan ve bunu kendi vatanının rengi ve özelliğiyle ifadeyi başaranlardır (s. 55).

İnsani vatansever kavramlarının neden en ileri seviye olduğuna bakıldığında Ülken'in bu kavramlara yüklemiş olduğu anlamlar göze çarpar. O vatanı bütün olgu inançlarını birleştiren ve hepsinde ortak bir düşünce olarak görülen kavram olarak görmektedir. Onun deyimiyle: "(Vatan) adeta nispeten olgun ve toprağa bağlanmış bütün toplumların içgüdü kuvveti gibidir" (Ülken, 1998: 54). İnsaniyet de yine bütün ideal inançları birleştiren ortak kavramdır. Yine kendi deyimiyle: "Bütün ideal inançlar az veya çok nispetlerde insanî ruha dayanır (Ülken, 1998: 54)." İnsani vatanseverlik böylece integral görüşe sahip insan olarak tanımlanabilir. Kendi sözleriyle: "… yarınki toplumun ideal tipi olan insani vatansever de birçok sözde ve yarım insanların arasından süzülerek yeni bir toplumun yaşayış tarzını kendi vicdanına aksettiren yeni bir insan örneği haline gelecektir (Ülken, 1998: 84)."

Ülken, işleri nevilerine (türlerine) ve mertebelere göre ayırmak gerektiğini vurgulamaktadır. Nevilerine göre işler önce objeye ve süjeye göre ikiyi ayrılır. Akabinde objeye göre işler: Maddi ve manevi diye ikiye ayrılır. Süjeye göre işler ise: El işleri, zihin işleri ve duygu işleri diye üçe ayrılmaktadırlar. Rekabet bakımından ise işler mertebelere ayrılır ki bunlar: (1) İşi aşk ahlakı derecesine yükseltenler. (2) Gurur ahlakı derecesine çıkaranlar. (3) Ümit ahlakı derecesinde yapanlar. (4) Korku ahlakında kalanlardır. Ayrıca bu iki ayrım arasında bir paralellik bulunması gerekmez (Ülken, 2018: 338, Ülken, 2020: 191). İşçinin hangi kısımda yer alacağının belirlenmesi için küçük yaştan itibaren okulda ve ailede mesleki yöntem tetkikleri uygulanmalıdır. Ayrıca işçiler tek bir alanda yabancılaşma (*aliéné*) olmaması için de birden çok faaliyet alanında geliştirilmelidir. Akılda kalması açısından işlerin türlerine ve mertebelerine göre ayrılmasını aşağıdaki şekilde şemalaştırabilir:

[10] İnsani Vatancılık kavramının dergi taraması yöntemiyle tanımlanmaya çalışıldığı bir çalışma için bakınız: (Biçer ve Demir 2018).

Şekil 2: İşlerin Ayrımı

Kaynak: *Hakimiyet* kitabından hareketle makalenin yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Mertebeli sosyal zümreyi kurabilmek içinse birtakım aşamalardan geçmek gerekmektedir. Bu aşamalar *Hâkimiyet* kitabında şöyle aktarılır:

- *Eğitim, savunma ve yönetim teşkilatlarının herhangi bir tahakkümden kurtarılması gerekmektedir.*
- *Milletlerin tamamen mertebeli zümreler haline getirilmesi üstün seviyeli öğretmen, subay ve memurlar öncülüğünde olur bundan dolayı; (a) okul dışı öğrenimin teşkilatlandırılması, (b) savunma hizmetlerinin her yıl bir ay 7'den 70'e herkes tarafında yapılması, (c) bu devletin kurulmasına engel olacak olan şeylerin önlenmesi, kaldırılması, (d) savunma ve ilim cihazlarının karşılıklı ilişkide olması, (e) maddi ve manevi üretim araç ve kaynaklarının mertebeli teşkilat haline konması, (f) gündelik ihtiyaçların da üst düzey ihtiyaçlar gibi düzenlenmesi gerekmektedir.*
- *Milletin sosyal bünyesi, kültür-tabiat bütününün kuruluş özellikleri anketlerle tetkik edilmeli birtakım merkezler kurulmalıdır.*
- *Fertlerin özelliklerini kapasitelerini öğrenebilmek adına testler, anketler yapılmalıdır. Ayrıca mesleki yöntem teşkilatları kurmak gerekir.*
- *Değişim, iş bölümü üretim ve tüketim arasındaki dengenin görülmesi için istatistiklerden faydalanmak gerekir.*

- *Mertebeler devleti iktisadi unsurları ele geçirdikten sonra bölgelere düşen miktarı, bir bölgeden diğer bölgelere nakiller gibi durumlar için de istatistikten faydalanmalıdır.*
- *Değişme yapılan yerler, ulaştırma ve taşıt araçları, değişim unsurları, değişim şekilleri, iç ve dış değişime karışan faktörler hakkında oluşturulmuş istatistiki veriler de mertebeler devletinin iktisadi-sosyal planlamasına esaslı hizmet edecektir (Ülken, 2018: 346).*

Bu sayılan sıralamadan yönetimle ilgili çıkarımlar yapmak da mümkündür. Örneğin yönetimin en önemli araçlarından birinin istatistik olacağı görünmektedir. Ayrıca idarenin temellerinde eğitim, savunma ve yönetim gibi üçlü sacayakları olduğu da görülecektir.

Mertebeler devletinde amaçlanan şey eşitlik hedefine yönelmiş bir hürriyet anlayışına sahip olmaktır. Eşitliğe doğru giden yolda kültürün yayılması, ahlak eğitimi, servetin tedrici ayarlanması ve işlerin meziyet değerine göre dağıtılması amaçlanmaktadır (Ülken, 1963:94). Hürriyet ve eşitlik dikotomisi bu sayede çözüme kavuşturulacaktır. Dolayısıyla nihai olarak şu tanım yapılabilir: Hürriyet ve eşitlik dikotomisinin çözüm aracı mertebeler devletidir.

4.3. Mertebeler Devletinde Yönetim

Mertebeler devletini oluşturan sınıf ilim, fikir ve sanat insanlarıdır. Bu insanların oluşturmuş olduğu heyetler bütün sosyal problemleri önceden incelenmeli ona göre adım atmalıdır. Örneğin vasıta değerleri kötüye kullanan insanlar zararsız hale getirilmelidir (Ülken, 2018:282). Görüldüğü üzere eski sistemi yıkıp yerine yenisini koymaktan ziyade önce incelemek sonra yenisini koymak gibi bir durum öngörülmektedir.

Mertebeler devleti fikrinin temelinde yatan görüş hürriyet ve eşitliği, liberalizm ile sosyalizmi birleştirme görüşüdür. Ülken: "Halbuki mertebeler devleti insanları kişiler olarak hür, obje-şey olarak disipline bağlı gördüğü için hürriyet eşitlik dikotomisini aşmaktadır. İhtisasçılar ve aydınların kişi olarak eşitsiz olmalarına dayanır: Zekâ, karakter, duygu ve yaratış gücü bakımından insanlar bir seviyede değildirler ve mevcut şartlarda olamazlar. Bu bakımdan insanlarda bir meziyetler mertebesi yapmak mecburidir" (Ülken, 2018:328) demektedir.

Mertebeler devletinde toplum bir iş organizasyonu olarak görülmektedir. Bu iş organizasyonunda toplumdaki herkesin mertebesi düzeyinde görevleri vardır. Ayrıca mertebeler arası geçiş yarış usulüyle olmaktadır. Mertebeler devleti bir iş organizasyonu olarak görülmesi başta bahsettiğimiz dikotominin aşılması anlamına gelir. İnsan kişi olarak hür iken obje olarak disipline bağlıdır. İnsan kişi olarak işe tekabül ederken; obje olarak organizasyona tabi hale gelmektedir.

Mertebeler devletinin iktisadi düzenine bakıldığında temelinin eşitlik olduğu görülmektedir. Ülken bunu şu sözlerle açıklar: "Mertebeler sisteminde artık-değerin fert elinde birikmesine imkân olmadığı için kapital yalnız devlet aracılığıyla millet elinde toplanır" (Ülken, 2018:339). Ülken artık değerin olmadığı böyle bir toplumda üretim rekabetinin yalnızca ahlaki-zihni-iradi olacağını belirtmektedir. Mertebeler devletinde hiçbir zümre kendi çıkarı için çalışamaz, (Ülken, 2018:344) dolayısıyla da çıkar grupları kurulamaz. Bu toplumda iktisadi

ve sosyal hayat iş hürriyeti ve ödev disiplini üzerine kurulacağından girilecek liyakat yarışmalarını kazananlar en büyük yetkiye sahip olacaklardır.

Mertebeler devletini kuracak sınıf ihtisas adamlarıdır (Ülken, 2018:346). Bu yeni sınıfın baskı altında ezilme veya artık baskıyı yapanın tarafına geçme gibi bir durumları olabilir. Bu yeni sınıfın kuvvetlenmesi gerekmektedir. Ülken bu durumu şu sözlerle dile getirir: "İhtisas adamlarının şefler elinde oyuncak olmaması için münferit teşebbüsten çıkacak kadar kuvvetlenmesi lazımdır ki, bu da öğretmen, savunmacı, yönetici ordularının ihtisaslaşması suretiyle önüne geçilmez yeni bir sınıf, yeni bir kuvvet olması ile mümkündür" (Ülken, 2018:348). Bu kuvvetlenme çoğalma ile olacaktır. Çünkü sayıları ne kadar çok olursa içlerinde mevcut rejimin baskısına giren olsa da diğerleri yola devam edeceklerdir. Araştırmacının aklına şöyle bir soru gelmesi muhakkaktır: Kurulan bu yeni sınıf bir tahakküm biçimine dönüşmez mi? Ülken buna hayır cevabını verir. Onun sözleriyle: "… yeni hakimiyeti bir tahakküm şekli olmaktan kurtaran sosyal kurumlar bütüne, kültüre dayanır" (Ülken, 2018:328). Oğur'un da belirttiği gibi: "Mertebeler devleti, temelinde ahlak, çatısında adalet ve yönetilişinde iş organizasyonuna bağlı olarak hareket etmesinden dolayı tahakküm haline dönüşmekten kurtulur" (Oğur, 2019:88). Dolayısıyla Ülken bu görüşten hareketle hâkimiyeti kuracak olan yeni sınıfın da integral görüşte olacağını, çoklukta birlik inancını paylaşacağını varsaymaktadır.

Ülken adaletin yine mertebeler düzeninde ancak hakiki şekilde işleyeceğini belirtmektedir. O adaletin tatbik edilmesi için önce ahlaki mertebeleri kurmak gerektiğini salık vermektedir (Ülken, 2020:144). Onun deyimiyle: "Adalet birlik ahlakının neticesidir: Eşyaya sevgi ile bakmak, birlikten çokluğa dönmek, gökten yere inmektir… Taştan fazlasını taştan istememektir" (Ülken, 2020:99) Dolayısıyla da burada yine mertebelenmeye bir atıf vardır. Öyle ki her mertebeye kendi gücü yeteceği kadar ödev ve yükümlülükler verilecektir yani taştan fazlası taştan istenmeyecektir.

Mertebeler devletinde sosyalizmin ve liberalizmin temel değerlerinin yansımaları kabul edilir. Sosyalizm vasıta değerler boyutunda liberalizm ise gaye değerler konumundadır. Ekonomik ve hukuki değerler hayatın devamını sağlayan faaliyetler olduğundan dolayı mutlak eşitliğe ve disipline tabidir (Ülken, 2018:329). Dolayısıyla da endüstri, ticaret gibi vasıta değerler disiplin altındadır. Ülken (2018) mertebeler devletindeki yönetimde yapılacakları şöyle dile getirir:

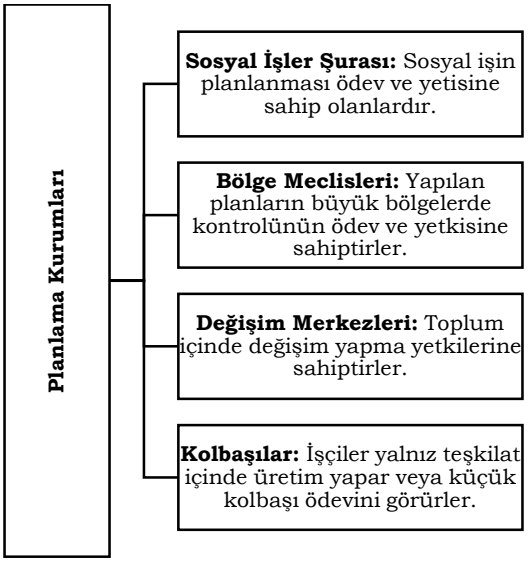
> Aile meskeni hariç toprak intikarını, servet tahakkümünü, piyangoyu, bankayı, faiz ve kumarı kaldırır. İlim ve sanat adamlarının siyaset nüfuzu altında ezilmemesini sağlar. Sosyalizmin küçük iş teşkilatından (fabrikalar, çiftlikler) başlayarak onların kendini idare sistemlerini birleştirmek üzere nerede iş teşkilatlanır oradan konfedere teşkilatlara doğru yükselir. Sosyalizme ait benimsenmiş kısımda küçük sosyal bünyelerden bütüne doğru piramidin yükselme esasına dayanır (Yugoslavya). Bölgelerden eyaletlere oradan milletlere veya etnik zümreler bütününe doğru doğru yükseliş her türlü yukarıdan baskıyı imkânsız hale koyar… Hukuk işleri disipline bağlıdır… Avukatlık bir kazanç kurumu olmaktan çıkar (s. 329).

Mertebeler devletinde sosyalizm ve liberalizm, yazının başından beri bahsedilen dikotomiyi aşmak amacıyla kullanılır. Sosyalizmin yanında liberalizm de gaye değerlerde uygulanır. Ayrıca Ülken "Maddi ve manevi bütün üretimlerde yarışma hareketi kültürün yaratıcılığını artırır" (Ülken, 2018:330) demektedir.

Bu yapılar ile birlikte kurulması gereken çeşitli başka yapılar da mevcuttur. Düşüncenin temelinde ise insanın obje olarak planlanıp düzenlenmesi yatmaktadır. Ancak planlamadan önce "İnsani Araştırmalar Merkezi" kurulmalıdır. Ülken'e göre demokratik hâkimiyetin şekli -ABD-SSCB ve Orta Sınıf Diktatörlüğü tarafından- bozulmuş ve bir tahakküm halini almıştır (Ülken, 2018:321). Dolayısıyla bu alanda çalışanlar tarafından bozuk düzen için reformlar yapılabilir ancak bünye bozuk olduğu için bu reformlar pek işe yaramayabilir. İnsani Araştırmalar Merkezi de insan odaklı bilim yapıcı merkez olarak göze çarpmaktadır.

Mertebeler devletinin yapmış olduğu ayrımın neticesinde mertebelerde yukarıdan aşağıya doğru denk gelen bir kurumlar sistemi kurulur. Bu kurumlar: Sosyal İşler Şurası, Bölge Meclisleri, Değişim Merkezleri ve Kolbaşılardır. Yukarıdan aşağıya doğru bir hiyerarşi oluşur ki şema olarak şöyle gösterilebilir:[11]

Şekil 3: Planlama Kurumları

Kaynak: Bu tablo *Hakimiyet* eserine dayanarak makalenin yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Ülken görüldüğü üzere mertebeli devlette böyle bir hiyerarşik ilişki tayin etmek gerektiğini belirtmektedir. Bu kurumlar her bireyin işçi olarak kabul edildiği bir toplumda düzenlemeyi, disiplini, bağlantıyı sağlayacaktır.

Mertebeler devletinin iktisadi düşüncesine yukarıda değinilmişti ancak belirtilmesi gerekenler vardır. Ülken: "...iktisadi düzen ne kör bir mücadele ne de yalnız cebri (zorlama) bir düzendir" (Ülken, 2018:341) demektedir. Aslında

[11] "Planlama Kurumları" tabiri tarafımıza aittir. Hakimiyet (2018) eserinde böyle bir ibareye rastlanmamıştır.

Ülken'in bahsetmiş olduğu bu sistem temel iktisadi sistemdir. Bunu şu örneklerle pekiştirir: "En basit üretim şekillerinde bile insanlar meyve toplarken, ava çıkarken zekâ, irade ve karakter meziyetlerine göre türlü dereceden mahsul elde etmektedirler. Böyle bir sistemde iş rekabetinin bulunmadığı iddia edilemez" (Ülken, 2018:341). Bununla birlikte her toplumun bir disiplin şeklinde olduğu için faaliyetler belirli ödevler halini de almaktadır. Görünen o ki Ülken mertebeler devletinde böyle bir iktisadi düzen öngörmektedir.

4.4. Mertebeler Devletinin Evrensel Boyutu

Ülken, hâkimiyet devletinin evrensel boyutu olduğunu düşünmektedir. Ona göre: "Yeni hareket, birçoklukta birlik, bir konfederasyonlar birleşmesi olacaktır" (Ülken, 2018:274). Bu yeni sınıf kültürleri yani sosyal kurumlar sistemini idare eden bir gruptur. Bu yeni sınıf ise uzmanlar ve fikir adamlarının oluşturmuş olduğu bir sınıftır. Yeni hâkimiyet bir sosyal kurumlar bütününe dayandığı için tahakküm oluşmayacaktır.

Yeni sınıfın bir akademik sınıf olduğunu belirten Ülken: "Yarının devleti bundan dolayı dünya devleti olmaya namzet olan mili devletlerde gerçekleşecek bir akademik devlettir" (Ülken, 2018:282) demektedir. Görüldüğü üzere Ülken evrenselliğe gidişte millet mefhumunun kaybolmasını istememektedir. Ona göre her kültür bir parça iken bir kültürün diğer kültür üzerine üstünlük kurması tahakkümü doğurur. Dolayısıyla devletler üstü bir mekanizma olsa da bu mekanizma yaptırım uygulayacak bir kurum olmayacaktır.

Ülken'e göre hiçbir imparatorluk türdeş olmayan kültürleri kaynatamamıştır. Bugünün tahakküm şeklinin de yok olması muhakkaktır. Ona göre: "İnsanlığın geleceği kültürlerinin her birinin ayrı bir iş organizasyonu, bir kurumlar sistemi halini almasıyla gerçekleşecektir" (Ülken, 2018:234). Ayrıca devam eden Ülken: "Yarının insanları bu yüzden tahakkümlerin imparatorluklarına ve ideolojilerine değil, milli kültürleri ve milli bütünleri birbiriyle tamamlayan bir kültürler konfederasyonuna, milli hâkimiyetleri birleştiren dünya hâkimiyetine ulaşacaklardır" (Ülken, 2018: 235) demektedir. Dolayısıyla Ülken'in çoklukta birlik üzerine inşa edilecek bir dünya konfederasyonu kurulması gerektiğini belirttiği söylenebilir (Ülken, 2018:149).

5. Sonuç

Türkiye'nin en üretken fikir insanlarından olan Hilmi Ziya Ülken yönetim anlayışındaki esas sorunun hürriyet-eşitlik dikotomisi olduğunu görmüş ve bu konuyu irdelemiştir. Ona göre bu iki ilke bir hâkimiyet anlayışının yansıması olarak ortaya çıkmıştır. İki temel ilkenin yalnızca birinin alınıp diğeri üzerinde tahakküm kurduğu tespitinde bulunmuştur. Onun döneminin çift kutuplu dünyasında bir gerilim vukuu bulmaktadır. Neticede ise yeni bir hâkimiyet şekli doğacağı öngörüsüne varmaktadır.

Hürriyet ve eşitlik dikotomisinin nasıl çözüleceği üzerinde duran Ülken, bu iki ilkenin de birleştirilebildiği bir sistem öngörmektedir. Bu sistemde insanlar kişi ve obje olarak görülecek; kişi olarak görüldüğü kısımda (gaye değerlerinin taşıyıcısı durumunda) hür; bununla birlikte obje olarak görülecek kısımda (vasıta

değerlerin bulunduğu kısımda) ise eşit ve disipline bağlı olacaktır. Bu ayrımın ardından hürriyet-eşitlik dikotomisi aşılacaktır.

Yönetimin bir diğer boyutu ise insanları ahlaki mertebelerine göre ayırma durumudur. İnsan mertebelere göre ayrılmalı ve işler (kişi) ve ödevler (obje) bu mertebelere göre verilmelidir. Bu mertebeler ise insanlığın her anında dört şekildedir ki sırasıyla: Korku ahlakı, ümit ahlakı, gurur ahlakı ve aşk ahlakıdır. Bunlara karşılık gelen toplumsal gruplar ise sırasıyla: Halk, vatandaş, vatansever ve insani vatanseverdir. Toplum bu toplumsal mertebelere göre kurulup yönetilmelidir. Her insanın amacı ise aşk ahlakına ulaşmak olmalıdır.

Yönetimde insanın iki boyutuna da karşılık olarak iktisadi ve hukuki anlamda sosyalizm uygulandığı görülürken hür olduğu boyutta da liberalizm uygulanır, bu sayede yine dikotomi aşılır. İktisadi boyutta faiz, piyango, asalaklık gibi durumlar olmaz, artı değer ortaya çıkmaz, devletin elinde biriken artı değer ise diğer devletlerle mübadele edilir.

Böyle bir düzeni inşa edecek olanlar ise "Dünya fikir ve sanat adamları birleşin" düsturuna uyanlar ile gençler olacaktır. Oluşacak olan bu yeni sınıf mertebeler devletini-akademik devleti kuracak ve ideal yönetim böylece sağlanacaktır. Nihai hedef ise milletlerin yok olmadığı bir dünya konfederasyonudur. Böyle bir hâkimiyet, oluşturulacak kurumların da yardımıyla tahakküm halini almayacaktır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Beni bu alanda çalışmaya yönlendiren ve önerileriyle destek olan Sayın Prof. Dr. Birgül AYMAN GÜLER hocama teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Tek yazarlı olduğundan araştırmanın hazırlanmasında yazarın katkı oranı %100'dur.

Çıkar Çatışma Beyanı: Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu araştırmanın her aşamasında "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi"nde belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu çalışmanın yazım sürecinde etik kurallarına uygun alıntı yapılmış ve kaynakça oluşturulmuştur. Çalışma intihal denetimine tabi tutulmuştur.

Kaynakça

Artunkal, G. (2011). Hayatı ve Eserleriyle Babam Ülken. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 17, 1-8.

Bakır, K. (2015). Hilmi Ziya Ülken'de Ahlaki Bir Değer Olarak "İnsani Vatanseverlik". *Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası,* 355-365, Erzurum.

Biçer, B., Demir, G. T. (2018). Mülkiye Mektebi Mecmuasında Hilmi Ziya Ülken'in İnsani Vatancılık Kavramı Üzerine Bir İnceleme (1931-1935), *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (3), 279 – 290.

Bulut, Y. (2012). "Aşk Ahlakı"ndan "Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi"ne: Türk Sosyolojisi'nde Hilmi Ziya Ülken. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 46, 119-151.

Draman, H. (2007). *Toplum Felsefecisi Hilmi Ziya Ülken*. İstanbul: Boyut Yayınları.

Ergüç, V. (2019). Türkiye'de Modern Kimliğin İnşasına Bir Eleştiri: Hilmi Ziya Ülken Örneği. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Friedman, M. (2021). *Kapitalizm ve Özgürlük*, Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu (Çev.). Ankara: Serbest Kitaplar.

Jellinek, G. (2017). *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Üzerine*, Rezzan İtişgen Dülger (Çev.). İstanbul: Muzaffer Pinhan Yayıncılık.

Kayalı, K. (2014). *Türk Kültür Dünyasından Portreler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kayalı, K. (2011). *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kiriş Yılmaz, N. (2018). Hilmi Ziya Ülken'in Ahlak Görüşü: Aşk Ahlakı. *Turkish Studies*, 13 (26), 811-827.

Koçak, F. (2019). Hilmi Ziya Ülken'de Din-Siyaset İlişkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Oğur, Y. (2019). Hilmi Ziya Ülken Düşüncesinde Ahlak ve Siyaset (Aşk Ahlakı ve Hâkimiyet Eserleri Çerçevesinde). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Sanay, E., (2021). Hilmi Ziya Ülken. Erişim adresi:https://islamansiklopedisi.org.tr/ulken-hilmi-ziya

Ülken, H. Z. (1942). Sosyolojinin Mevzuu ve Usulü. *Sosyoloji Dergisi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Semineri Tetkik ve Araştırmaları*, (1), 3-142.

Ülken, H. Z. (2020). *Aşk Ahlakı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Ülken, H. Z. (2016). *Bilgi ve Değer*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Ülken, H. Z. (1998). *İnsanî Vatanseverlik*. İstanbul: Ülken Yayınları.

Ülken, H. Z. (1946). *Ahlak*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ülken, H. Z. (2018). *Hâkimiyet*, Ali Utku (Haz.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Ülken, H. Z. (1963). *Siyasi Partiler ve Sosyalizm*. İstanbul: Anıl Kitapevi.

Ülken, H. Z. (1968). *Varlık ve Oluş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi.

Vural, M. (2019). *Hilmi Ziya Ülken*. Ankara: DİB Yayınları.

Yalçın, E. (2009). Hilmi Ziya Ülken'in İnsan Felsefesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.